

Az igazi és a hamis liberálizmus.

(Adalék a liberálizmus magyar értelmezéséhez.)

A liberálizmus fogalmának, jelentésének, jelentőségének s főként hazánk történetében játszott szerepének fejtegetése sok egyoldalúság és dogmatikus előfeltétel között, de mégis örvendetes módon képezi sűrű tárgyát a történetpolitikai és publicisztikai irodalomnak. Sürgős és hálás feladat lesz majd ezeken a fejtegetéseken kritikai szemmel áttekinteni. A mi feladatunk nem ez. Mi a liberálizmus magyar értelmezéséhez és megítélésének történetéhez akarunk adalékot szolgáltatni, ismertetvén Péterfi Albertnek, a nagyenyedi főiskola „közönséges és rendes professzorának“ egy templomi beszédét, amelynek főtémája az igazi és a hamis liberálizmus fogalmának fejtegetése. Dolgozatunk azonban nemcsak a liberálizmus fogalmának tisztázásához és történeti szerepének megítéléséhez akar némi szempontot nyújtani, hanem arra is fel szeretné hívni a figyelmet, hogy ezekben a figyelemre még a református egyháztörténészek által sem méltatott egyházi ünnepi beszédekben, halotti akciókban, külföldi disputa-iratokban milyen mérhetetlen értékű szellem-történeti, filozófiai, művelődéstörténeti, társadalomtörténeti anyag van felhalmozva. Ennek az anyagnak ismerete nélkül minden szellem-történeti fejtegetés egészen féleles marad s különösen féleles marad az erdélyi szellem-történet, mert ezekkel az egyházi beszédekkel éppen Erdélyben találkozunk nagy számmal. Theologiai akadémiainkon tanító egyháztörténet-tanárok előtt itt egy eddig alig ismeretes és sok hálás gyümölcessel kecsegtető mező nyílik meg. Csak el kell szánnunk magunkat a fáradságra. A jutalom bőséges lesz.

Hogy a tárgyra térjünk: A szóban forgó beszédet I. Ferdinánd születésnapján tartotta Péterfi, 1836. április 19-én az enyedi református templomban s ebben az „öröminnapi szent beszédben“ az igazi liberálizmus fogalmát fejtette ki, amint ezt a beszéd címlapja szép renddel elmondja. A beszéd Enyeden is nyomtatott ki ugyanebben az évben a „Ns. Ref. Kolégyom betűivel“. A munkácska kiadásának célja — mondja a Figyelmeztetés — nem egyéb, mint „a kivált néhány esztendőktől fogva nagyon szóban forgó liberálizmus képzetét tisztán kifejtteni, az ezzel öszve függésben lévő Antiliberalizmust és Pseudoliberalizmust megismertetni, mindeniknek saját bélyegeit kimutatni, és ezek között minden tévesztést s összezavarodást el távoztató határlíneát húzni.“

A beszéd alapigéje az I. Kir. 3:9—13. versek. Ferdinánd és Ferenc király Dáviddal és Salamonnal hasonlítottatván össze, a legfontosabb párhuzam az, hogy amiként Dávid Salamonra hagyta a Jávé templomának felépítését, aként hagyta Ferenc király Ferdinándra „a mi megavulni kezdett Sátorunk helyett“ egy dicső templom felépítését. Ez a dicső templom pedig nem egyéb, „mint az igazi polgári szabadság temploma, amelyből az áldásoknak kifogyhatatlan folyamai hosszas időkön keresztül fognak kibuzogni hazánkra, s kedves Nemzetünkre.“ Az az út pedig, amelyen a kitűzött cél felé haladni kell, más nem lehet, mint az igaz liberálizmus. Aki tehát ezen az „igaz és csalhatatlan úton“ járni akar, annak kötelessége megvizsgálni előbb ezt az utat, de egy-szersmind a félrevezető ösvényeket is. Meg kell tehát közelebbről tekintenünk az igazi liberálizmus eredetét s „utolsó gyökerét“. És pedig tudnunk kell, hogy mit tanít róla az okosság és mit a Szent Írás. A következőkben Péterfi egy egészen akadémikus disszertációt tart a szabadságról és annak eredetéről. A szabadság — úgy-mond — nagyon határozatlan és tagadó jellegű szó, amely bizonyos függetlenséget jelent. De ez a szabadságnak csak egyik jelentése: jelenti a külső értelemben vett szabadságot. Ezzel szemben a belső szabadság kisebb vagy nagyobb mértéke azon erőnek és készségnek, „melyet az ember, az állatísághoz levonó testíséggel hartzolva, az okosság törvényne iránti engedelmességben szerzett magának“. E belső szabadságnak alapja és gyökere ismét az, hogy a cselekedetek kútfői, a képzetek és gondolatok a mi hatalmunkban vannak. A szabadságnak ez a belső eredeti gyökere egészen hiábavaló lenne, ha nem léteznék a külső szabadság is, amely lehetőv teszi, hogy a belső szabadság érvényre jusson. Ámde ez a külső szabadság nem lehet határtalan, hanem bizonyos törvényekhez kell köttetnie, amely törvényeken túl a szabadságnak mennie nem szabad. Ilyen törvények az okossági vagy természeti törvények, amelyek voltaképpen a lelkiismeret szava az emberben, a lelkiismeret pedig az Isten szava.

Ha az ember ezekre az okossági törvényekre hallgatna, semmiféle más törvényre szükség nem lenne. Ámde ez a belénk öntött isteni szikra, az okosság társasági élet nélkül bennünk nemcsak ki nem fejlődne, hanem „talán egészen kialunna és kifojlódna“. Ezért szüksége van az emberiségnek bizonyos meghatározott törvényekre, amelyek a külső szabadságot határozottabban szabályozzák. Ezek „a hozott, szerzett, megállított vagy positiva törvények“. A hozott törvényeknek azonban az okosság törvényeivel ellenkezni nem szabad, mert ezek, mint isteni eredetű törvények, minden más törvénynek alapját képezik. A külső törvényadásban működő *öntetszésnek* az okosság által kell vezéreltetnie, mert az okosság alatt nem álló öntetszés nem egyéb, mint *önkénty*, amely

„nem egyéb, mint csupa oktalanság, s a természet legszentebb törvényei, s a lelki világ magos rendszere elleni veszedelmes rugódozás.“

Van pedig két törvényhozó testület: a Státus vagy polgári társaság, és az Ecclesia, vallásos társaság. Az emberiség ezen két jótévő nélkül soha el nem maradhat. Mivel azonban mindkét intézmény a külső szabadság korlátozására dolgozik, ezért köztük és az ember tökéletesedési ösztöne között bizonyos surlódás és ellenkezés származik, mert hiszen az emberben „ez az ösztön maga a társasági életre vitetve semmi nem egyéb, mint a, többé vagy éppen nem, vagy csak nagyon kevésbé használható, idői s helyi hátrárokól és sorompóktól való megszabadulás erős kívánsága; avégre, hogy az ember a tökéletesedés útján annál sebesebben haladhasson.“ Ebből az ellenkezésből és surlódásból keletkezik a *liberálizmus* vagyis a tökéletesedés és előhaladás; és az *antiliberálizmus*, vagyis a fennállóhoz s meglevőhöz akármi okból származó, makacs és előre menni nem akaró ragaszkodás elve. Feltárván a liberálizmus végső gyökereit, következőképpen jellemzi azt Péterfi. A liberálizmus az okosság törvényeit úgy az egyes emberre, mint a társaságra nézve tiszteletben tartja s a természeti törvény ellen „semmi gondolatlan és veszedelmes időelőtti ugrást“ nem tesz, ámde azokat az idői és helyi meghatározásokat, amelyek a jelenkortól elmaradtak, a szüntelenül haladó emberiség szükségleteihez képest módosítja és az előhaladás törvényei szerint alkalmazza. Ha így értelmezzük a liberálizmust — úgymond Péterfi — akkor valóban minden fejlett gondolkozású férfiú szerencséjének tartja, ha liberálisnak mondatik. Hiszen maga a keresztyén vallás is a legtökéletesebb liberálizmus, az evangéliumok a legliberálisabb könyv, „s Felséges Idvezítőnk minden igaz Liberálisták hasonlíthatatlan mustrája, elérhetetlen remekképe.“

Ámde, mint mindennek ezen a földön, a liberálizmusnak is vannak tévedései s ezek között legnagyobb a „fattyu“ vagy hamis liberálizmus, amely az emberi társadalomnak legveszedelmesebb pestise s az emberiség tökéletesedésének legnagyobb ellensége. Az álliberálisok haladása u. i. inkább hátra, mint előre megyen és vakmerőségének csak az anyagi erő és hatalom vethet véget. Taszító erő az minden vonzó erő nélkül.

Visszatérve azonban az igazi liberálizmus elemzésére, igaza van annak, amikor azt tartja, hogy kinek-kinek belső meggyőződés dolga, hogy mit tartson igaznak és mit ne, amiből az következik, hogy mindenkinek joga van, a társasági illem, a felebaráti és emberi kötelességek határain belül, beszédben s írásban kinyilatkoztatni azt, amit igaznak vél. Igaza van abban is, hogy semmiféle emberi hatalom nem állhat úgy elő, mint végtelen önkény

produktuma. Helyesen teszi az igazi liberálizmus azt is, hogy biztosítékot kíván, hogy a főhatalom magát olyan korlátok között tartja, amelyekkel az alattvalók külső szabadsága összeférhet és megállhat. Ezt a biztosítékot helyesen keresi célszerűen szerkesztett polgári alkotmányban, amely felhatalmazza az alattvalókat arra, hogy az egész társaságot illető dolgokról, képviselőik által együtt tanácskozzanak és végezzenek. És végül igaza van a liberálizmusnak, mikor úgy jelenik meg, mint perfektibilizmus, amely az emberi intézmények gyarlóságát látva, igyekezik azokat mind tökéletesebbé tenni.

Az antiliberálizmusnak is igaza van, amikor ellene áll a liberálizmus túlzásainak, illetve nekiszegül az álliberálizmus elhamarkodott és erőszakos mozgásainak, nem engedvén, hogy a határtalan önkény helyébe a végtelen zabolátlanság üljön. Ellenben nincs igaza az antiliberálizmusnak, amikor a fennállóhoz ragaszkodik csak azért, mert fennáll s ellene szegül minden változásnak. Ez által az emberiséget állandó béklyóban tartja, a vak hit és a vak engedelmesség rabszolgaságát állandósítja. Ezért az antiliberálizmus és az álliberálizmus előbb-utóbb saját magukat emészti meg. Mindakettő az emberi természet és az Isten akaratára ellen üt pártot. De különben is mindkettőnek el kell pusztulnia, mert erőszakos eszközökkel akarja magát fenntartani. Bőségesen lehetne még az igazi liberálizmus „angyali felséges ábrázatját“ a hamis liberálizmus „undok tsuda képével“ egybevetni, de ettől immár el kell állania a szónoknak, „nehogy sarlómat idegen termésbe vágni láttassam“. Csak arra szorítkozik tehát, hogy az Idvezítő igazi liberálizmusával szembeállítsa a hamis liberálizmus eljárását, amely nem szabadságra, hanem szolgaságra vezet s a „csalárd apró kalmári spekulációival“ nem használ, hanem árt a tudománynak is. Ez a hamis liberálizmus „a legecfrább levegői kastélyokkal kecsegteti a tudatlanságot“ s nem átalja a világot költött mesékkal csalni. Legkedvesebb eleme a háború és a zavar, ahol szabadon halászhatsz. A hamis szabadság szelleme „nem annyira Réformátziora, mint általános Révolutiora törekedvén“ jót a rosszal kever össze, hogy népszerűsége tegyen szert s a gondolatokat megzavarja. Ezért kész „halálos szökéssel“ egyik túlságból a másikba csapni, mert mindig ott találja az igazságot, hová a szerencse kerekét fordulni látja.

Az álliberálizmus ellen való küzdelem erősen Péterfi lelkén feküdt, mert beszéde végéhez főként a pseudoliberálizmusra vonatkozó jegyzeteket is csatol, hogy azt az újabb történetből vett példákval világosítsa meg. Ebben a buzgóságban mindenesetre része van annak a nagy harcnak is, amelyet Péterfi és társai az enyedi Szász Károly ellen indítottak, aki a reformszelméknek vezető harcosa volt Erdélyben s akit Péterfi pártja éppen a hamis

liberálizmus vádjával vitt az egyházi törvényszék elé. Ennek a harenak fejtegetése azonban nem tartozik ide.

Az említett példákat főleg a francia forradalom történetéből idézi Péterfi, aki kétségkívül nagy jártassággal bírt a világtörténelemben s mint aki Európát beutazta, a népek szellemét is igen jól ismerte. A bemutatott példákkal bebizonyítottnak véli azt az állítását, hogy az álliberálizmus hívei a szabadság kifejlését csak megakadályozni valának képesek, mert Szabadság istennőjének templomába álutakon belopózó hamis papok, akik ezt a felséges templomot csak megfertőztetni tudják. A magyar haza azonban boldog lehet, mert Széchenyiben egy igazi liberálist nyert, akit megismervén a „polgári szabadság nagy tudományában mesterének választott”.

Péterfi ezen fejtegetéseivel már most össze kellene vetni Szász Károly nyilatkozatait s előttünk állana egy rendkívül jellemző töredéke Erdély szellemtörténetének, de egyszersmind hű tükrét kapnók annak a szellemnek is, amely a Bethlen Gábor akadémiajának tanári, főgondnoki és tanulói karát a nagy nemzeti átalakulás korában eltöltötte.

Bartók György

Az utolsó remekmű

*Menekülsz, költő. Alpesi vihar
szírtek csípős havát szemedbe vágja.
Délnek fordulsz s lelkesen átnyilal
az éji tengerek szomorúsága.*

*Amulsz, csókolsz, — dalolsz — és már tovább
röpít vágyad gőze. Asszony, se férfi
lényed égbenőtt kínai-falát
soha egy percre át nem tudja lépni.*

*Megtorpansz... Kitől úgy bujtál, belátod:
a halál az egyetlen jóbarátod
s szégyenülten térsz vad rejtekhelyekre.*

*S gyúrni kezded a veled született
Eszmét: halálodat, hogy úgy fejezd be,
mint utolsó, nagy remekművedet.*

Képes Géza